

Ријеч др Славенка Терзића у манастиру Довољи на Госпођиндан, 28. августа 2000.

НАД НАМА СУ ЦРНИ ОБЛАЦИ

Гледајући данас ту пред нама пусте рушевине светога довољскога храма, нама је тешко и да замислимо вријеме у коме је настао овај манастир.

Према подацима објављеним у листу "Невесине" који је излазио у Никшићу (у броју од 2. септембра 1898. године) манастир Довољу је зидао српски краљ Милутин Немањић, крајем 13. вијека, онај исти краљ који је зидао и чувени манастир Грачаницу, покрај великог Поља Косова. Манастир је, каже писац овога текста, располагао у своје вријеме са литографијом старословенском из које "и данас се налазе по другим манастирима и црквама штампаних црквених књига".

Ове расуте зидине пред нама су последњи и нијем траг некада славног просвјетног, културног и образовног средишта у овом дијелу Потарја и пљеваљског краја. Манастир су походили многи значајни духовници Српске цркве, а мошти Светог Арсенија, које су овдје почивале око 150 година давале су Довољу снагу великих светих мјеста.

Овај манастир није могао настати на овом мјесту, да у овим крајевима није било угледне и богате српске властеле која је бринула о овој задужбини: у њој се Богу молила, обдаривала га скуповним даровима и покрај њега остављала своје земне остатке.

Још почетком 19. вијека потомци те некада угледне властеле поклањали су манастиру између осталог и дјелове својих имања. Почетком 1832. Радован Радковић (или Ратковић) са синовима Петронијем и Таном, дарује део имања "манастиру Довољи, храму Успенија и Светоме Арсенију за спомен вечни всем преставољшим и живијем".

Тешка и зла времена под турском влашћу, и нарочито наша браћа која су превртели и прихватили вјеру освајача, палила су и рушила ову светињу много пута. Али, преци наши увек су имали снаге и храбрости да је обнове. Драгоцијене податке о судбини манастира средином 19. вијека оставио је познати руски дипломата и научник Александар Фјодорович Гиљфердинг у својој књизи *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, објављеној у Петрограду 1859. године. Као први руски конзул у Сарајеву и већ са 26 година члан Руске академије наука, Гиљфердинг је стигао у Довољу у љето 1857. године. Овдје је и преноћио у конаку манастира. Ево шта је, између осталог записао овај млади и веома образовани Рус: "Први дан смо путовали од Пљеваља до манастира Довоље, на Тари. Водио нас је бивши

игуман и једини становник тога манастира, млад и паметан калуђер Пахомије. Њега су прије неколико година протерали из манастира колашински муслимани и он се сада настанио у Пљевљима. Колашинци присвојише манастирске њиве, умало не убише хришћанина који је служио у манастиру, а и калуђеру запрјетише да ће га ликвидирати ако се усуди тражити законска права на манастирску имање. Није се имало куд. Пахомије се мораде склонити и сада је манастир остављен на милост и немилост судбине". Описавши у детаљима пут до Довоље, са мноштвом занимљивих детаља о пределима и насељима, укључујући и Штрбину и Богомољу, Гиљфердинг овако описује стање манастира: "Потпуно је пуст. Његов домаћин, отац Пахомије, искористи моју пратњу да би обишао своје напуштено добро, те нађе у близини бившег служитеља, у кога су остали кључеви од ћелија. Пошто некако очистише једну ћелију од прашине, смјестисмо се у њу. Није се могао одмах наћи црквени кључ: дуго су деверали око браве и коначно је отворила помоћу ексера. Од прашине поцрњели зидови и прашњаве и буђом покривене иконе остављале су тежак утисак, али је све говорило о томе да је црква напуштена изненада. У свјећњацима су још стајале свијеће, а на једном налоњу је лежала отворена књига".

Наши преци се, међутим нијесу мирли са судбином манастира и покушавали су више пута да га обнове. У поменутом листу "Невесине" објављена је молба овдашњих Срба за обнову разрушеног храма, од 20. марта 1898. упућена турском султану Абдулу Хамиду Хану II. У молби која наглашава потребу слоге Срба и Турске против заједничког непријатеља – Аустрије, стоји да је нужно "да се ми Срби помогнемо у слободном исповиједању своје вјере..." Молбу су потписали: Јаков Р. Војновић, учитељ; Ђорђе Вуковић, сељак; Јосиф Војновић, Радуле Вуковић, Исак Рондовић, Гледо Кнежевић, Јосиф Голубовић, Митар Војновић, и још 500 потписаних грађана Довоље, Пренђана, Вашкова, Борисављевице, Котлајића, Крупица и околних села.

Неће бити напретка ни у обнови овога храма, ни у нашем народу у цијелини, ако не схватимо, нарочито данас да су нам слога, заједница и узајамна хришћанска љубав преци од било чега. Наши су стари добро знали да се само слогом свих Срба могу ослободити од Турака, и да двије уједињене српске државе – Србија и Црна Гора треба да буду гарант ослобођења и осталих ди-

јелова српског народа под хабсбуршком и турском влашћу.

Све док је међу Србима било братске слоге, и док их је обједињавала једна национална идеја – они су се ослобађали и напредовали и политички и привредно, и културно и духовно. Оног момента када је ударио брат на брата, и када су почели лити потоци братске крви зарад остварења великохрватских, великошиптарских, ватиканских и осталих западних планова, почео је и нови велики слом нашега народа, раван оном слому последице Косовске битке. Умјесто Турака нама су почели управљати Хрвати и римски Папа. Зато што је ударио брат на брата, и што су нам умјесто рођене браће преци били Шиптари и Хрвати и Словенци и сви други – зато смо ми ту данас гдје смо – издјељени и поробљени!

Над нама су се данас, браћо и сестре, надвили црни облаци, а око нас круже црне птице злослутнице! Пред нама је непријатељ јачи и вјештији него што је била турска сила у вријеме Косовске битке. Тај непријатељ руши све наше славне задужбине – цркве и манастире на Косову и Метохији, отима, пљачка, силује и убија српску нејач; он је прогнао око милион Срба из Републике Српске Крајине, Републике Српске и из Старе Србије, он је срушио скоро све српске цркве и манастире у тим српским земљама. Тај непријатељ лови све српске јунаке и одводи у америчке тамнице!

Ако ми не будемо видјели одакле нам пријети опасност, ако се не будемо сабирали и окупљали, ако не превазиђемо идеолошке подјеле и размрице, ако не будемо мудри и тврди у одбрани своје вјере и свога народа – онда нам спаса неће бити! Онда ћемо пасти у горе ропство него што је било оно турско. Турци су и дозвољавали обнову цркава и манастира – ови сада руше све трагове српства и православља.

Ако тако не будемо радили, ако се не будемо окупљали око наше Српске православне цркве, онда ће се наши потомци, можда већ сјутра, уместо Светом Сави и Василију Острошком молити римском папи! Оног папи који је благосиљао клане милион Срба у Другом свјетском рату и десетину хиљада у овоме сада! А ми у том случају нећемо бити Срби, као наши очеви и ђедови и сви преци – него ћемо бити "Дукљани" или "Црвени Хрвати".

Крајњи је час да се сви окупимо око своје цркве и својих манастира, својих светаца и својих великана, као што су Свети Сава и генијални Његош. ■

ИСТРАЖЕНА ПРИПРАТА И ПРОСТОР ОКО ЦРКВЕ

Археолошко истраживачки радови у оквиру пројекта обнове манастира Довоље, започети 1999. године, настављени су од 10. јула до 25. августа 2000. године. Организација радова као и вођење читавог пројекта обнове манастира Довоље поверено је пљеваљском Музеју.

Акцент током истраживања је дат простору приправе и ископавањима око цркве у ширини од 1,5 до 2 метра. Копало се до нивоа дна темеља, тако да је омогућено несметано постављање бетонског прстена.

У припрати су исцртане, обилежене и скинуте велике, пуне камене плоче испод којих се, као у осталом истраженом унутрашњем дијелу цркве (наосу и олтару), налазио слој шута од неке старије фазе малтерисања цркве. У шуту је пронађен велики број ситних комада фресака, гвоздених клинова, фрагмената стакла и неколико турских новчића. У простору приправе пронађено је укупно седам гробова. Поред слабо очуваних скелета, пронађени су и остаци дрвених дасака, док гробног прилога није било.

Са спољашње стране цркве очишћена је, исцртана, а потом подигнута комплетна калдрма која се пружала око цијеле цркве.

Манастир Довоља

У дубљем слоју, испод калдрме, са западне и јужне стране цркве откривени су остаци старијег поплочања, који је, као и млађа калдрма, прекривен слојем гарежи и остацима нагорјелих дрвених греда. И овде је пронађен велики број гвоздених клинова, фрагмената стакла и турских новчића из 18. и 19. вијека.

На цијелом до сада истраженом простору, унутар и изван цркве, пронађено је укупно 57 гробова, који нису подједнако оријентисани. Један број гробова прати оријентацију цркве која има мало одступање од правца исток-запад, највероватније што је њена оријентација везана према изласку сунца 28. августа на празник Успенија Богородице коме је црква и посвећена, док значајан број гробова има правилну оријентацију исток-запад.

Сав покретни материјал пронађен приликом прошлогодишњих истраживања, углавном, припада позној фази постојања цркве. Крчењем и отклањањем каменом зарушеног слоја, током прошле године започело се са археолошким радовима на манастирском конаку, који ће бити настављени ове године.

Поред бетонског прстена урађеног у унутрашњости цркве током 1999. године, прошле године је урађен и бетонски прстен око спољашњих темеља комплетне цркве тако да су темељи цркве, у статичком погледу, апсолутно обезбиједени.

Рагоман-Ристић Манојловић

Црно по белом

РАСРБЉАВАЊЕ СРЕДЊЕГ ПОЛИМЉА

Бијело Поље је било у прошлости важан духовни, национални, културни, занатски и трговачки центар. Од 1252. године постало је седиште Хумске епископије. У XIII веку краљ Милутин гради своју задужбину, манастир светог Николе, из чије су школе излазили калуђери и попови за Полимље и Потарје. Манастирска школа је 1846. године прерасла у прву световну школу у Бијелом Пољу, а 1856. године црквено-школски одбор обратио се Попречителству просвештенија Србије за уџбенике и плату за учитеља. Државни савет и кнез Александар Карађорђевић одобрили су плату учитељу 50 талира годишње за пет година, све док црквено-школска општина материјално не ојача. Учитељ је био Симо Чајкановић, свршени богослов из Сарајева.

У црквено-школском одбору су 1863. године били: Нико Вуковић, Алекса Марић, Нико Марић, Марко Стефановић, Перо Поповић, Марко Перишић и Јован Дукић. Исте године Одбор је подигао и прву школску зграду. Школа је имала око стотину ученика, а кнез Михаило Обреновић указивао јој је сву потребну помоћ као и његови претходници.

Са повећањем броја ученика повећао се и број учитеља. Црквено-школска општина је материјално јачала, јер се и број дародаваца повећавао. Према извештају Министарства иностраних дела Србије 1. јула 1899. године црквено-школска општина имала је на штедњи код Управе фондова у Београду 6.014,70 динара у злату и 2.769,15 динара у сребру. Био је то заиста велики капитал.

Данас Бијело Поље нема ни парохијски дом!

Први светски рат пореметио је миран развитац. Рад на народном просвештавању и образовању настављен је после ослобођења и уједињења 1918. године.

Данас ни једна школа на територији Бијелог Поља на носи име својих оснивача, утемељивача и добротвора. Ништа не подсећа ни на имена светлих ликова учитеља-свештеника Риста Поповића, Перка Поповића и Неша Јоксимовића који су своје просветитељство и патриотизам платили животом.

Одлуком Министарства просвете Краљевине Југославије од 17. октобра 1931. године неким школама у Срезу бјелополском дата су имена истакнутих личности српске историје. Школе су

добиле називе: Основна школа у Расову "Војвода Путник", Основна школа у Павином Пољу "Краљ Петар I Велики Ослободилац", Основна школа у Коврену "Петар Петровић Његош", Основна школа у Стожеру "Цар Лазар", Основна школа у Сутивану "Св. Јован", Основна школа у Равној Ријечи "Вук Стефановић Караџић", Основна школа у Ивању "Вожд Карађорђе Петровић", Основна школа у Коритима "Петар Мркоњић", Основна школа у Лозној "Југовићи". Називи тих школа су сад: ОШ у Расову "Владислав Сл. Рибникар", ОШ у Павином Пољу "Милован Јелић", издвојена одељења у Павином Пољу, Коврену и Стожеру, ОШ у Сутивану "Девети мај", ОШ у Равној Ријечи "Алекса Бећо Ђилас", издвојено одељење ОШ из Лозне у Ивању, ОШ у Коритима "Миломир Баловић" и ОШ у Лозној "Рифат Бурђевић – Тришо". Његово Величанство краљ Александар I Карађорђевић указом број 12563 од 4. новембра 1931. године одобрио је да школа у Губавчу носи назив "Престолонаследник Петар". Сада је то издвојено одељење Његњева.

Ђорђе Јоксимовић

Повратак песника Јована Дучића
у родно Требиње

ВЕРУЈЕМ У БОГА И СРПСТВО

... последње су речи песника записане
у тестаменту

Последња жеља песника Јована Дучића записана 1941. године у Мадриду, у којој оставља опоруку да се у Требињу сагради православна црква у стилу оне у Косовској Грачаници и да се његово тело пренесе и у њој сахрани, испуњена је 57 година након песникове смрти, 22. октобра свечаним полагањем ковчега са његовим посмртним остацима у новоизграђену Херцеговачку Грачаницу, на Црквини, брду изнад Требиња.

На свом последњем путовању од Београда, преко Подгорице и Никшића до Требиња, песник је путовао од олтара до олтара, окупивши песнике, државнике, свештенство и народ.

Сунцем окупано Требиње је у суботу, 21. октобра, звонима са свих десет требињских цркава, дочекало Дучића, као митског претка и заштитника који ће настањен на Црквинама, блети над градом на Требишњици. На тргу између споменика Његошу који је родном граду даривао Дучић 1934. године, градоначелник Требиња је песнику даривао кључеве града.

"Богу"

Никад се нисам на те бацио каменом,
Нити у своме духу твој сјај одрицао;
И свој пут пређох цео са твојим знаменом,
Свугде сам тебе звао и свуд те клицао.

Из свију ствари ти си у мене гледао,
Твој громки глас сам чуо у морском ћутању...
С болом пред ноге твоје свагда се предао,
Само за твојим жишком следио путању.

А од тебе се никад нисам одвајао,
Стога и не бих самац у дну свих осама...
Због тебе сам се клео и за тебе кајао,
Кад падне горко вече по горким косама.

У машти сам ти беле свуд цркве зидао;
И за молитве сам твоје звона звонио.
За твога благог Сина и ја сам ридао;
И ђавола сам црног с твог крста гонио.

А ти што сазда сунца и плод и оранице,
Био си само Слутња болна и стравична:
Јер свака истина духа знаде за границе,
Једино наша Слутња стоји безгранична.

Јован Дучић

Захваљујући Бранку Тупању, бизнисмену из Чикага на Црквини је по пројекту архитекте Предрага Ристића, саграђена Херцеговачка Грачаница у којој ће песник почивати.

Два дана је у Требињу све било у знаку песника Дучића. На Црквини су служене молитве, у Дому културе, песници, добитници Дучићеве награде, су говорили стихове уз хорско певање најбољих српских и грчких хорова, а државници, окупљени око земних остатака Дучића, су договарали сарадњу за добробит свих народа.

Последње речи записане у тестаменту песника биле су: "Верујем у Бога и Српство". Јован Дучић је сматрао да не може бити истински песник онај ко је у својој поезији заобишао БОГА, ЛЈУБАВ и СМРТ. Богу је посветио најбоље стихове и целе песме. Упућивао је вапаје, молитве и чежње за сједињење с Богом којег је видео као свог путовању и заштитника. У "Пјесми Богу" вели:

"Госпoде, који ме посеја и зали;
Зашто бејаш нужан у свету и пуку?
Прођох пут и видех све сем тебе. Али
Кад год мој брод нагне, нађем твоју руку".

ЛИРИКА

НАЈВИШИ СТЕПЕН МЕТАФИЗИКЕ

Ако је, а јесте, Петар Петровић Његош епска –
Јован Дучић је наша лирска парадигма

Јован Дучић", пише Перо Слијепчевић, "подсећа на оног митског краља Мидаса који је био уклет да претвара у злато све чега се дотакне". Таква алхемијска Дучићева моћ долази из посвећења језику и стиху, ритму и рими, из самосвијести са којом је писао да је "лирика највиши степен метафизике и да је лирска песма једини род уметнички где осредње значи што и рђаво и где ништа није добро што није савршено".

Хваљен и оспораван по својој тзв. првој фази, позни Дучић је дуго остао непрочитан. А када је касни Дучић ваљано прочитан, хваљен је, како то ми само знамо, на рачун оног раног.

Сваки у свом роду, и рани и позни стихови Дучићевих врхунци су у српском pjesничтву.

Колико од неутољиве жудње, његове су љубавне pjesме ткане – како је Аница Савић Ребац писала – и од *меморије љубави*.

Наративне, духовите и ласцивне "Дубровачке поеме" – ти романи у краткој везаној форми – жанровски су јединствене у нашој а можда и свјетској поезији.

"Царски сонети" бљештаво пјевају наш средњи вијек – ону побједничку страшну сјен Немање и Душана.

Пјесме о Отаџбини свједоче како у надахнућу реторика бива високом поезијом.

Дучићеве пјесме о природи – религиозна су кантилена.

У седмерцима, осмерцима, деветерцима и десетерцима позног Дучића, из херцеговачких убогих призора и пејзажа, зари топлина и унутарњи сјај иконе. Бог је у свему око нас – у глогу, мравима, сунцокретима, у букви, ћуку и у жаби – и то не било какав и било чији, него наш, овдашњи:

Жижак у дому сиромаша,
Суза у оку мученика.

Бог је становао у херцеговачким кућицама. И у срцима људи. Станује, ваљда, и данас.

Ако Дучићевој поезији прибројимо путописе *Градови и химере*, ту прву гипку модерну српску прозу у којој су ерудиција и стилска перфекција срећно натопљене лириком, па савршено извезене есеје *Моји сапутници*, блиставе медитативне трактате *Благо цара Радована* и *Јутра са Леутара*, те историјску студију *Гроф Сава Владиславић*, коју многи данас читају као роман – биће нам јасно да је преваходна pjesничка вокација можда и неправедно засјенила Дучићеву прозу у којој је он био мајстор, стилиста и иноватор, скоро колико и у поезији.

У најбољим пјесмама – а од свих наших pjesника у Дучића их је онајвише – овај је pjesник имао *очи на оба света*. Али од тог његов поглед није био разрок већ пред последњом тајном, у сну, у успењу – смирен. Ни сумња, то сунце његова ума, није помутила но продубила и просвијетлила увиде. Зато је он сабрано – колико је то човјеску уопште дато – могао да каже:

Кад мој прах, Творче, мирно пређе
У грумен глине ужежене,
Тад неће више бити међе
Између тебе и измеђ мене.
("Повратак")

Педесет и седам година у туђој глини, овај и након смрти вјечни номад – најзад се враћа кући. Дучић нас је чекао. "Није му се журило; имао је времена", пише Данојлић. И ми му, ево, палимо свијећу задушницу, и овдје и у Благовештенској цркви на оном светом хуму изнад Требиња, на оном брдашцету које је и само црква. Да није, не би се звало Црквина.

Нека као жижак свјетлудају у овој тмини: Бранко на Стражилову, Његош на Ловћену, Дучић на Црквини.

Рајко Петров Ного

Над одром Јована Дучића: Председник Војислав Коштуница и владика Атанасије (Јефтић)

Васкрс Ораховице

ОРАХОВИЦА У СТАРОМ НОВОМ РУХУ

Ретки су видиковци са којих једним погледом можете сагледати скоро цело село. Као половина шкољке, пружа се Мажиће од Препрана до Цуровског брда, и једним погледом је сагледиво са Иванковице која се налази северно од села, на око 1200 m надморске висине. Средином овог великог природног амфитеатра просеца Дубоки поток, амбициозно назван Мажићка река. Близу ушћа, поглед на језерско зеленило спрам Друглића затварају брда Клепала и Балне Главиче. Управо између ових брда, на једном платоу у засеку Баре, налази се један од најстаријих бисера у нисци средњовековних манастира Полимља. И као на каквој позорници, чију сценографију чине рушевине цркве светог Ђорђа у Дабру и манастирске зграде: прасак

Ораховица – Мажиће

камена, бат чекића, брујање машина и жагор људи се спајају у јединствен градитељски звук... То већ другу годину, вредни немари и страствени заљубљеници у сопствено културно наслеђе, враћају стари сјај овом поломљеном и запустелом драгуљу. Жуљевите руке мажићких радника, стрпљива упорност мајстора из Мажића, Нове Вароши и Пријеполја, умеће и ентузијазам стручне екипе из више институција и градова Србије, спајају оно што је пре два и по века поломљено, а камен по камен враћају на места на којима некада беху.

О грађани. Када би којим чудом могао неки ораховачки игуман или монах сада походити Ораховицу и сам би био изненађен. Све би му на старо личило, а ипак све старо није, већ је на основу поломљених старих узорака наново исклесано. Прагове, довратнике, надвратнике с крстовима, бифору и надпрозорнике, ћуслије за стубове на трему, његову ограду и плоче за камене клупе на којима некада одмараху уморни монаси, у јединствен скулпторски израз повеза клесерско умеће Мице Попица,

професора скулптуре на ликовној академији у Београду. Све је остварено у крчњаку довеженом из каменолома Сурдук код Ужица, истим оним алатом какав је коришћен и у средњем веку. Оно што монах не би препознао су троја црквена врата. У традицији се бележи да су врата са улазног портала однета у свету Тројци Пљеваљску, но то је само у домену легенди. Конзерватор Миодраг Марковић је у духу традиционалног дубореза, на дебелим боровим талпама, изрезао као вез лак геометријски мотив од безброј троуглова. Све остало на цркви, која је изидана до почетка лукова, сводова и купола, је као некада – зидано од камена који је ту био обрушен. Би помислили да пројектант цркве, архитекта Благота Пешић, памти како је све то било, због умећа да све врати у првобитни изглед и свему одреди меру.

О истраживању. Најпотпунији опис манастира у његовом сјају оставио нам је средином седамнаестог века турски путописац Евлија Челебија. Поредети тај опис и оно што налазе на терену и у другим историјским изворима, археолози: Саво Дерикоњић, Марина Миленковић и Радован Бунарић, историчар уметности Драгиша Милосављевић и етнолог Боса

Росић, настоје да заокруже слику о изгледу и функцији појединих манастирских грађевина, реконструишу његову историју и живот на манастирском поседу. И тачно је путописчево запажање да је то: "уредна манастир четвороугаоног облика са разноврсним куполама као какав град". Манастирску порту око цркве дефинишу четири грађевине, од којих је она на западној страни откопана у целости. Источни конак је ове године само делимично истражен. Грађевине на северозападној и северној страни су још увек у целини поркивене земљом, шутем и забором. Само се понешто, за сада, да слутити о месту постојања главне улазне капије, чесме, кухиње, скривнице, трпезарије, болнице, оградних зидова... Тек будућа археолошка ископавања могу бар делом скинути наслале заборава са ових грађевина.

О називима. Обрадовао би нареченог монаха из ове приче почетак радова на обнови ове светиње, и као што доликује, опростио би двоиповековну небригу поколења и не би могао бити без

сете. Био би равнодушан према бесурушитеља спознавши да ће и рушевине проговорити као што говоре и називи у околини манастира: "Крст" без крста; "Клепала" без клепала; "Виногради" и "Парлог" без лозе; "Кошарчине" без салаша и кошева; "Кућиништа" без кућа; "Кучин" без кучине; "Челице" без пчела... Сетно би помислио "све ипак нестати не може, али се све с временом мења", као што крајолик промени изглед, плодне луке крај манастирског хана преко Лима сада покрива језеро а на месту "Брод", где се некада Лим газно, сада броде моторни чамци.

О континуитету. Низ је разлога који утичу на одбир неког места за живљење и треба их тражити у домену културно-историјског развоја људских заједница, којима су и омеђене људске потребе. Тако, примерице, у немирним периодима бременитим опасностима, људи за живот бирају тешко приступачна, лако бранљива или скривита места. Међутим, уколико се исто место користи од стране заједница које су временски удаљене и три и по хиљаде година, као што је то случај са местом на коме је подигнут манастир Ораховица, решавање овог питања постаје теже. Мало је рећи да је миленијумима место имало посебну, културну намену, већ треба трагати за одговором на питање "Због чега"? У средњем бронзаном добу се овде сахрањивало, значи око 1500. година пре нове ере, о чему сведоче остаци четири праисторијске хумке које су до сада идентификоване. И у римском периоду, тачније у трећем веку, се овде сахрањивало, о чему сведочи један надгробни римски споменик. На истом месту се сахрањивало и у 11. и 12. веку, и тако до данас. Половином 12. века се овде гради црква у средишту чијег наоса се сахрањују три значајне неидентификоване личности, или се црква гради над њиховим гробом. Манастир у једном тренутку обнавља краљ Милутин. По свој прилици, једно време су овде хоспитализовани болесници...

Ово су само неки од разлога због којих су Министарство за културу, Министарство за науку и технологију и Министарство за здравље републике Србије и Савезно министарство за вере и један број донатора, помогли Завичајном музеју из Прибоја да заједно са поменутиим стручњацима из Народног музеја из Ужица, Музеја Града Новог Сада и Завода за заштиту споменика културе из Београда и Ваљева у 2000. години реализују комплексан пројект истраживања, конзервације и реконструкције манастира Ораховица.

Саво Дерикоњић

Скица за портрет уметника

ИВАНОВО СЛИКАРСКО УСПЕЊЕ

- Млади Пријепољац Иван Ковалчик већ десет година бави се иконописањем и фрескосликањем
- Византијски узор, милешевски рукопис и ауторски печат дају дела која нису верна копија предлошка већ трајна уникатност

Често се у уметничким круговима поставља једно значајно питање: да ли је данашња експанзија иконописачке делатности само помодни тренутак, комерцијални тренд новокомпоноване уметности или нешто треће – озбиљније, дубље и трајније? Међу доиста ретке родове иконописаца који потврђују управо ову трећу могућност позитивног дејства: буђење и обнову духовности кроз повратак религији, а сходно византијском пореклу и коренима наше најбоље културно-историјске традиције, треба уврстити и младог пријепољског уметника Ивана Ковалчика (1968).

Несуђени студент графике на Факултету примењених уметности у Београду и актуелни апсолвент Факултета за поморство у Котору, већ десет година предано се бави иконописањем и фрескосликањем. Пре тога, као многи млади и даровити, опробао се у више уметничких дисциплина.

– Са цртањем и сликањем почео сам још у основној школи. Освојене награде дале су ми још већи мотив за даљи рад. У средњој школи, под надзором професора Зорана Пурића, радио сам још озбиљније. Припремао сам се и за пријемни на графичком одсеку Факултета примењених уметности у Београду. Било је 300 кандидата за седам индекса. Када сам видео какви критеријуми владају – јавно су ме питали имам ли какву препоруку – нисам више конкурисао. Пошто сам се опробао у великом броју техника, 1991. године окренуо сам се иконописању и српском средњовековном сликарству уопште. У њему сам нашао ликовни израз који мени највише одговара и који по мом мишљењу заслужује највишу пажњу. Овом мом уметничком опредељењу доста је кумовала и религија којој сам се посветио по повратку из војске, каже о својој уметничкој биографији Ковалчик

Иван није самоук. Од раног хришћанства па кроз цео средњи век, људи који су осликавали зидове цркава и иконостасе сматрани су мајсторима надахнутим Богом. Иванов таленат, онај божји дар због кога су некада иконописце називали "божанственима", "бруси" непосредно присуство Милешева и њене величанствене галерије средњовековног фрескосликаства. Многи Пријепољци у Ковалчику виде и наследника познатог зографа Андрије Раичевића који је средином 17. века у свом родном селу Црквени Тоци основао сликарску

иконописачку школу и који је важио за једног од најбољих уметника у Срба тог доба.

– На мене много више утиче Милешева него Раичевић, Милешева је мој учитељ, професор и факултет. Сваку фреску и икону, све што је Византија изнедрила, преводим на тај милешевски рукопис. Оно што радим нису копије, сем Белог анђела. Свему дајем свој печат, ауторски рукопис. Сматрам да сам довољно зрео да сумирам све оно што је добро у канонским оквирима и да самостално презентирам, како светитеље, тако и сцене и Свето писмо, истиче

Иван Ковалчик, фрескописац и иконописац

аутор већ сада позамашиног опуса створених дела.

Ковалчик је имао две самосталне изложбе икона – 1997. у пријепољском Музеју и годину дана касније у Војно-медицинској академији у Београду. Урадио је око 150 славских икона, целивајућу икону св. Василија Острошког и крст у Саборној цркви у Пријепољу, распеће Христово на олтарској прегради у Милешеви, иконостас обновљене цркве манастира Давидовица. Недавно је, на око 25 квадрата, осликао живопис капеле у новоотвореном Владичанском двору у Пријепољу. Централна, највећа фреска у капели посвећена је васкрсењу

Христовом. Док је Ковалчик радио ову композицију у двору су, новембра 1999. боравили учесници научног скупа "Краљ Владислав и Србија 13. века". Иван Ђорђевић, професор Филозофског факултета у Београду који је на скупу имао излагање "О сликаним програмима српских цркава 13. столећа" похвално се изразио о "сликарским програмима" Ивана Ковалчика истичући да он "дати предлог занатски вешто уклапа у омеђени простор". Слободан Милеуснић, управник Музеја Српске православне цркве каже за Ковалчиково дело да је "јако добро".

Иконе и фреске Ивана Ковалчика имају ликовну вредност, употребни и образовни значај. Очи светаца са његових икона и фресака, за разлику од многих других које су мртве и без сјаја, зраче и шаљу поруку. Ту живост Иван досеже зато што историјску икону или фреску, као полазни предлог, не схвата као строги образац стриктног копирања или опонашања, већ као отворени оквир за личну интерпретацију која дозвољава дозу духовне и изражајне слободе. Мада дела ради по предлошцима који већином представљају вредну културно-историјску и уметнику баштину наших музеја, манастира и њихових ризница, Иванов самостојни уметнички сензибилитет даје посебно драг његовим иконама и фрескама: никад исте, никад поновљене оне тако добијају квалитет трајне уникатности. Иваново сликарско успење полази од узора нађених у Византији, преко начина интерпретације кроз милешевски рукопис, до оверавања дела печатом ауторским.

О непосредним плановима и циљевима на том путу сликарског успења Иван Ковалчик на крају, за "Савиндан", каже:

– Многи ме критикују зашто немам више изложби. Сматрам да су иконостаси и живописи својеврсне изложбе трајног карактера, вредније од галеријских. Стално су пред очима јавности. Зато ћу наставити овим курсом. На пролеће ћу почети рад на живопису Саборне цркве у Пријепољу. Радићу иконостас за обновљену цркву у Куманици, као и за подигнуту цркву на Ђуровом брду. Јако ће ми бити тешко да превазиђем свог учитеља. Али, прихватио сам се тог изазова. Оног тренутка кад моје фреске и иконе буду упоређивали са милешевским сматраћу да сам успео.

Милан Р. Цмиљановић

1990 2000

МУЗЕЈ У ПРИЈЕПОЉУ

ИЗМЕЂУ БОГАТЕ ПРОШЛОСТИ И НОВОГ МИЛЕНИЈУМА

Петнаестог јуна 2000. године Музеј у Пријепољу је на пригодан начин обележио 10 година рада у новој згради.

А историја каже да је све почело овако:

Пријепоље (први пут се у писаним документима помиње 1332. године) је ницало, градило се и духовно "подвижавало" уз "царску српску лавру" манастир Милешева. Милешевски крај био је најбогатији културни простор и срце моћне српске средњовековне државе који је, разуме се, и пре тога у дубини не само векова, него и миленијума, почев од палеолита био станиште људских заједница. О томе сведоче бројни археолошки налази и други споменици. Хумка са локалитета Савин лакат која презентује бронзано доба, античка некропола на Коловрату (II – IV век), уклесани натпис у камени из Избичња у коме се помиње да "многа здања, храмове, куће, фонтане, атрије подиже, уз Христову помоћ, епископ Стефан, за владе цара Јустинијана (527–565. година), натпис у Дренови из ранословенског периода и многи други материјални докази сведоче о континуитету људског живота у пријепољском крају од дубоке праисторије до данас. Овај простор имао је богат духовни живот посебно у доба Немањића који су овде имали своје поседе, велелепне задужбине и велико упориште Српске независне цркве. Духовно средиште био је манастир Милешева, задужбина Немањића и маузолеј Светог Саве.

Богата прошлост и историјско наслеђе учинили су да је раних педесетих година 20. века малобројна група културних посленика у Пријепољу почела са прикупљањем и формирањем завичајне збирке. Тај предани рад трајао је добрих тридесетак година. Вредни музејски експонати чували су се у привременим депоима, без адекватне заштите и праве презентације. У кући познате пријепољске трговачке породице Веселичића 1977. јавности је први пут представљен део музејске поставке. Отварањем Дома револуције, у лето 1979. комплетна збир-

ка пренета је у ово савремено културно здање на уићу Милешевке у Лим. При Дому револуције радио је Завичајни музеј, без адекватних услова да се богата музејска збирка у сталној поставци презентира јавности.

С обзиром на велики историјски значај пријепољског краја и бројне, покретне и непокретне, споменике културе који су нетрагом пропадали и нестајали, одговорни у СО-е Пријепоље крајем седамдесетих година уложили су знатна финансијска средства у адаптацију некадашње турке Руждије (ниже гимназије) за потребе музеја. Зграда (изграђена

између 1839. и 1845. године) у којој су до почетка њеног реновирања радиле основна и средња школа, урађена је по најсавременијим музеолошким прописима. Отворила је своје врата пре равно десет година, 1990. Постала је музеј и ризница културноисторијског наслеђа пријепољског краја.

Запослени у музеју прву годину рада у новој згради посветили су припремама на сталној поставци. Изложба "Пријепоље у прошлости" свечано је отворена 15. јуна 1991. године и тада је музеј примио прве посетиоце. Поводом чина званичног отварања приређена је и изложба "Торбе Србије" из Етнографског музеја у Београду.

Веома богата стална музејска поставка, комплексног типа, обухвата одељење археологије, историје и етнологије.

Археолошку збирку чине репрезентативни експонати једног од најзначајнијих археолошких локалитета у Коловрату који су истраживали академик Драгослав Срејовић проф. Александрина Цермановић Кузмановић. Златне наушнице, сребрне фибуле, репрезентативно стакло и остали пронађени археолошки материјал говоре о цивилизацији која је од другог до четвртог века на овим просторима оставила бројне трагове славног Рима. Ентолошки део поставке приказује само део богате материјалне културе житеља пријепољског краја приказане бројним примерцима текстила, посуђа и накита из 19. и почетка 20. века. Сви важнији историјски датуми, буне и устанци,

ратови и миграције осликавају историјску прошлост овог краја и нашли су места у сталној поставци Музеја. У настојању да буде жив културни центар овог краја Музеј у Пријепољу је, поред научноистраживачког рада који чини окосницу и суштину његовог постојања, у првих десет година иницирао, организовао и приредно низ значајних културних пројеката и програма. Активност Музеја, запажена нарочито последњих година, привукла је пажњу не само грађана Пријепоља и околних места, већ и шире културне јавности. Резултати постигнути у заштити споменика културе, набавци и стручној обради музеалија, просветнопедагошком раду, издавачкој и изложбеној делатности, књижевним и сценским програмима, уз предани научноистраживачки рад, сврстали су пријепољски Музеј у ред институција које зазимају значајно место на културној мапи Србије.

Дуг је списак програма Музеја који су својим садржајем и значајем надрасли оквиру локалне средине. У овом уводном, јубиларном слову о првих десет година Музеја у Пријепољу поменућемо само неке.

Схватајући значај Немањићке Србије и културним наслеђем плодне Лимске долине која до сада није довољно истражена, Музеј је покренуо научноистраживачки мултидисциплинарни пројекат "На светим водама Лима". Као

конкретни допринос томе иницирао је и уз благослов патријарха српског г. Павла и материјалну подршку Министарства културе Србије обновио је порушену цркву манастира Давидовица с краја 13. века, а од прошле године Музеј води обнову и реконструкцију још једног светилишта на водама Лима, култне средњевековне цркве манастира Куманица.

Музеј је на достојан начин обележио велики јубилеј штампарства и културе 450 година Милешевске штампарије. У колевку су, после више векова, из наших најзначајнијих националних културних институција, враћене милешевске књиге. У милешевској цркви приређена је свечана академија, а у галеријском простору Музеја отворена изложба "Милешевско штампарство 1544–1557".

Поводом 400. годишњице од спаљивања моштију Светог Саве Музеј у Пријепољу је покренуо републички квиз у којем су учешће узеле све основне школе у Србији које носе име првог српског светитеља и просветитеља. Квиз и данас успешно траје.

Под окриљем Музеја протеклих година одржани су значајни струковни научни скупови из области етнологије, историје, историје уметности и археологије овог краја са објављеним саопштењима у четири књиге свог годишњака "Милешевски записи".

Галеријски простор Музеја постао је место у којем познати културни ствараоци желе да гостују, а у који поклоници културе и уметности радо долазе. Програме је у протеклој деценији пратило и видело укупно 113.000 посетилаца. Приређени су бројни и разноврсни садржаји. Од преко 50 изложби треба овде поменути, пре свих, репрезентативну изложбу слика Уроша Предића, барда српске уметности краја 19. и прве половине 20. века, а од значајнијих књижевних програма вечери наших познатих писаца различите генерацијске припадности и књижевног сензибилитета Светлане Велмар Јанковић и Светислава Басаре.

Вреднујући целокупни рад ове установе Министарство културе Србије прогласило је Музеј у Пријепољу за регионални музеј са надлежностима за територије општина Пријепоље и Прибој.

Музеј у нови миленијум улази са стабилно грађеним организационим и материјалним темељима који су уз одговоран и професионалан однос запослених вредан залог и гаранција за реализацију амбициозних планова.

Светски дан музеја 18. мај, обележен је ове године под геслом "За мир и толеранцију у друштву". Поштујући све епохе и конфесије, радећи строго по задатим музеолошким стандардима, Музеј у Пријепољу је својим ангажовањем и резултатима постигнутим у области културе, од оснивања био у служби мира и толеранције у друштву. Тако ће бити и убудуће.

Славољуб Пушица
Мирослава Љујић

Обнова манастира Мајсторовине код Бијелог Поља

ПРЕОБРАЖАЈ УОЧИ ПРЕОБРАЖЕЊА

На десној обали ријеке Бистрице, испод планине Бјеласице, налази се манастир Мајсторовина са црквом посвећеном Светој Тројици. Манастир је добио име по истоименом селу у којем се налази. Остаци материјалне културе који су пронађени у Мајсторовини свеједно да је ово село било насељено у млађем каменом добу – Неолиту. Пронађена "језичаста" камена сјекира припада периоду 10.000 година прије нове ере. Такође, два латинска гробља налазе се, једно на Мајсторовској коси, а друго на Латинској коси при ушћу Бистрице у Љубовићу.

Низводно један километар од извора Бистрице на уздигнутој заравни налазе се рушевине манастира Мајсторовине. Читав атар села Мајсторовине и суседних села Бојишта, Јаучна и Пали некада су били у посједу овог манастира. У натпису изнад улазних врата цркве, који се очувао до тридесетих година овог вијека, видјело се, да је манастир подигнут у 14. вијеку за вријеме првог патријарха српског, Јоаникија.

Предлог за обнову цркве Свете Тројице у Мајсторовини

Манастир се у литератури често помиње као манастир Равна Ријека, по називу сусједног села са којим се граничи. У периоду од 14. до 17. вијека у овом манастиру се налазила калуђерска преписивачка школа. По једном запису из 1649. године манастир Мајсторовина је запао у тешкоће, а књиге и црквене реликвије су привремено пренешене у манастир Добриловину. У манастиру

Пакра чува се сребром оковано јеванђеље из 1661. године из манастира Мајсторовине.

Црква Свете Тројице саграђена је као једнобродна грађевина са куполом и попречним бродом "трансептом", толико широким да је имала основу слободног крста. Унутрашњи простор цркве подијељен је на: припрату, која је једновремено грађена са наосом, наос и олтарски простор са полукружном апсидом и споља и изнутра. Уз средњи травеј бочно су саграђене правоугаоне пјевнице које чине краке слободног крста. Под је поплочан лијепо тесаним каменом, а на поду испод куполе сачувала се амвонска розета, израђена од бијелог мермера и цигле. У нишама источног травеја биле су израђене апсидоле које су на сјеверној страни имале функцију проскомидије, а на јужној ђаконикона.

Житељи Мајсторовине покренули су иницијативу 1926. године да се овај свети храм обнови. У заоставштини архитекте Петра Поповића у Музеју православне цркве налази се очуван један дио пројекта из 1925. године који је радио инжењер Петар Балигрушкин. Стиче се утисак да су радови на обнови Манастира започети нестручно – иницијативом мјештана, а да је комисија обуставила те радове. Археолошка истраживања су вршена у периоду од 1991. до 1994. године под руководством проф. др Војислава Јовановића. Прије неколико година започело се са обновом овог храма по пројекту проф. др Јована Нешковића.

Уочи Преображења Господњег љета 2000. започета је духовна обнова манастира Мајсторовине. Милошћу Бојом и благословом Митрополита Амфилохија за настојатеља Манастира постављен је јеромонах Јоаникије Зиндовић. И највећи оптимиста није могао предпоставити да ће се за кратко вријеме постићи велики резултати на изградњи манастирског канака. Сваки становник Мајсторовине и овог краја уградио је себе, онолико колико је знао и умно. Други дан по доласку јеромонаха Јоаникија, крштена су два дјечака по древном хришћанском обичају у планинској ријеци Бистрици. Основан је црквени хор дјецe и омладине који носи име Св. Арсенија Сремца. Покренут је билтен Манастира под именом "ВХОД", основан је нови Црквени одбор од оних људи који су изнијели највећи терет обнове, са жељом, да у овој години (2001.) укловимо манастир Мајсторовину.

Јово Мегојевих

Уз 70-годишњицу смрти

ЕПИСКОП МИХАИЛО ШИЉАК

Биографије наших свештеника из Старе Рашке у турско доба, нарочито током деветнаестог и почетком двадесетог века, најчешће имају своју спољашњу, видљиву, и унутрашњу, невидљиву страну. То су били не само служитељи вере и олтара, народног имена и духа, већ и истинске народне старешине, представници и тумачи народних интереса пред световним властима, огрезлим у мито, корупцију и злодела у анахроној феудалној турској империји. У исто време, били су то непоколебљиви заштитници националне идеје, веште дипломате, стрпљиви, опрезни и упорни бранитељи слободарске мисли потлачене раје, не либећи се да у временима буна и устанака, "кад догори до ноката", са сабљом и цеферларом поведу ту исту рају у огањ борбе. Пример проте Јевте Поповића из Бабина и игумана милешевског Прокопија Бујишића, о томе уверљиво сведоче.

И пљеваљски крај и његово шире залеђе, попут других старорашких крајева, током столећа робовања под Турцима, није оскудевао у таквим личностима. У последња два столећа међу служитељима вере и олтара посебно се истиче братство Шиљака које је Српској Цркви дало неколико десетина свештеничких глава. О једној од тих глава, овенчаној и епископским достојанством, биће речи у овој белешци, заборавајући, седамдесет година након смрти. Реч је о рашко-призренском епископу Михаилу (Милану) С. Шиљку. Рођен је у древној и питоми селу Поблаћу 1873. године. У побожној породици која је Српској Цркви дала и пријеполског проту Данила. После основне школе и гимназије завршио је Богословију у Рељеву код Сарајева 1891. године и три наредне године учитељевао је у српско-православним школама у Босни и Херцеговини. Бистар и даровит, жељан знања, запутио се 1895. године у братску Русију где је у наредне четири године похађао и завршио духовну академију у Казању с научним степеном кандидата богословља. По повратку у домовину постављен је за наставника веронауке у Призренској богословско-учитељској школи (1899–1904), затим је кратко време (1904–1905) професор Богословије Св. Саве и више женске школе (1905) у Београду. Пошто је са одличним успехом положио професорски испит (1905) рукоположен је за ђакона убрзо и за протопрезвитера. По молби бива премештен за професора Гимназије у Шапцу (1906–1908) а одатле у Ваљевску гимназију где остаје пет година (1908–1913). Након Балканских ратова и ослобођења Јужне Србије премештен је у Велес где осим професорске дужности у гимназији врши и дужност

архијерејског намесника. Кратко време после Првог светског рата на дужности је директора ове гимназије. За време избеглиштва 1915–1918. борави на Корзици и у Ниши, где је, као удов свештеник, изгубивши у међувремену и кћерку јединицу, примио монашки чин и своје световно име Милан заменио калуђерским именом Михаило. Други дан након замонашења, 18.8.1917, рукоположен је за архимандрита. У години 1918. до повратка у отаџбину, служио је као избеглички свештеник при руској

епископ Михаило (Шиљак)

православној цркви у Женеви. Одатле је позван за администратора скопске епархије на којој дужности остаје две године. За епископа Рашко-призренске епархије посвећен је 20. новембра 1920. године на којој дужности остаје до своје преране смрти 25.8.1928. године. Сахрањен је сутрадан, 26. августа 1928. г. у призренској цркви Св. Ђорђа. Опело су служили патријарх Димитрије, епископ скопски и каснији патријарх српски Варнава, са великим бројем свештеника, уз присуство огромне масе народа Призрена и околине. Епископ Михаило је четири године био члан Светог синода СПЦ (1924–1928).

Уз патријарха Варнаву Росића, епископ Михаило Шиљак био је зацело најшколованија богословска глава поникла у пљеваљском крају, великодостојник високог ранга, поштовања и угледа. Осим богословског поседовао је и широко хуманистичко образовање а говорио је руски, француски и немачки. Као професор, директор гимназије и свештено лице узимао је активног учешћа у многим хуманим и културним друштвима. Обновитељ је рада Црвеног крста у Скопљу

после Првог светског рата и добитник високих признања ове организације.

Просветни рад и служење цркви и народним интересима на тлу Старе Србије, у центру прве престонице Цара Душана, били су, недвојбено, смисао и циљ земаљског живота епископа Михаила. Отуда је имао, поред осталог, мање времена за властито богословско и књижевно стваралаштво. Међутим, да је и за то имао не само солидну спрему већ и дара доказује нам његова обимна студија **Црквено песништво**, изговорена као светосавска беседа у Шабачкој гимназији 1908. године, касније објављена као засебно издање. Двадесетпетогодишњи магистар богословља узео је за предмет своје беседе тему која је заседала како у суштину религије, уметности и песништва, тако и у њихове међусобне односе, прожимања и преплитања. Ослањајући се на богату, у првом реду савремену руску литературу, беседник свечаним леним и разговетним стилем, исцрпно разлаже генезу црквеног песништва од паганских времена, преко Старог и Новог Завета до савременог песништва. Набраја најзначајније хришћанске песнике и објашњава најзначајније врсте црквеног песништва: псалме, оде, химне, тропаре, кондаке итд. са нагласком на њихову примену у богослужењу и значају за развијање и учвршћивање религиозних осећања. Све то чини да ова беседа надмашује оквире уобичајене пригодне беседе прерастајући у значајан књижевно-историјски и књижевно-географски прилог.

Добрило Арапчићовић

Суочавање са истином: о називима школа у нововарошком крају

ГЕРИЛЦИ ПРЕЧИ ОД ЛУЧОНОША

Самољубиви представници генерација из НОБ-а - своје раздобље су прогласили највреднијим и нарутали се умним прецима и просветитељима

Зашто се школа у Божетићима не би дичила именом Старог Влаха, кнезова Рашковића, неког из лозе Немањића?

Од шест осмогодишњих школа у општини Нова Варош, пет их носи имена партизанских бораца (у Акмачићима, Божетићима, Новој Вароши, Бистрици и Радићи), док се само школа у Јасенову дичи именом просветитеља – Вука Ст. Караџића!

Много имена у славу једне генерације! Као да културно-историјска прошлост Рашке области и Србије почиње од 1941. У идеолошкој острашћености и скоројевићком маниру пре пола века признавао се само "свој" део историје. Самољубиви представници тих генерација прогласили су своје раздобље највреднијим и нарутали се умним прецима и просветитељима.

Подигнут је споменик заборављеном војводи Петру Војводићу, улицама враћени стари називи и дата имена која одражавају културно-историјски идентитет града и краја. Нови амблем општине лишан је идеолошких обележја, а 1. новембар је дан општине и даје се помен у славу јунака који су крај ослободили од Турака 1912. године.

Без намере да се глорификује или омаловажи било који период наше прошлости (а аутору ових редова ће, као и раније, "црвени Кмери" много шта приписати), сасвим је нормално да се, без робовања табу-темама – суочимо са истином. Да ли су та имена школа, заслуге и идеологија бораца – издржали историјску проверу? Шта треба променити или задржати? Како скупити довољно моралне храбрости и, не тражећи кривце за учињено, рећи то име је пртено за назив образовне установе?! Они који осећају супротно – нека своје поштовање према било којој особи из наше или туђе прошлости изражавају слободно, али без наметања другима.

У време празних ценова и амбара, људи гладних нада и ситих обећања, у овом метежу и оскудици – многи ће рећи: има пречих послова од "покрштавања" школа. Има, итекако! Али, духовна обнова није само грађење и подизање обореног, стићење од духовних улеза са стране, враћање коренима и традицији, настављање аманета Светог Саве, већ и храброст да се, како неко рече, осети стид због туђих грехова и не остане у греху! Овом деликатном послу треба прићи без журбе и брзоплетости, како се не би понављале раније грешке.

Враћање коренима

Осморазредна школа у Божетићима носи име Добривоја Чкоњевића, борца Златарске гериле, кројачког радника, који је ухваћен у родној кући и уморен у немачком логору на Бањици. Домаћинска кућа Чкоњевића из Штиткова (са којом сам, руку на срце, у даљим родбинским везама) има и заслужнијих чланова, а

Исправити заблуде: школа у Божетићима

Добривоје се, кажу, ничим није издвајао од десетине сабораца. Мало ко од њака данас зна зашто школа носи то име. Уосталом, као и у неким другим срединама, нико им или ретко то објашњава.

Они који не верују – нека направе анкету!

Зашто се школа у Божетићима, која наставља стогодишњу традицију школе у Штиткову, међу првима подигнуте још под Турцима, не би дичила именом Стари Влах, кнезова Рашковића или неког из лозе Немањића? Можда и именом из плејаде песника и лучоноша 19. века?

Нова Варош је остала без Старовлашке улице. Последњи "кумови" стидели су се имена старе области којој је река Увац кичма и која је некад била у средишту државе Немањића. Стидели су се сточара и кириџија, заборављајући наук "старовлашке школе живота"; податкани и муком окаљени преци гледали су да не стану на трулу даску, да не седе на ушима, да не затворе оба ока у сну, да чиме не изазову завист...

Лози Рашковића, старој и знаменитој породици кнезова (Старог Влаха), седиште је било у Штиткову. Обнављали су цркве и зидали манастире, бранили рају од зулума, дизали буне. Из Рашковића је и српски патријарх Гаврило (1653. године), уморен у Анадолији, по повратку из Русије. Зар је све ово мало за име једној школи?

Овај текст је и написан с надом да подстакне на реч јавне и културне раднике, учитеље, Министарство просвете, локалну власт...

Ако је кратак дан, није година!

Д. Гагичић

О златне и тамне поћи
која истока светло не ошља

Индоније Рашид Впактит (14-15 век)

ПЛЕЈ

Са дилом наших крџа и цркава,
у обале узлећу иконе
светог Јована Крститеља, светог Димитрија,
Богородице, светог Саве, светог Николе...

Ручу обаврлах и одузетих, гледало
како над пепелом наших крџа и штала
лете овалци, ко иконостаси,
са иконама потањеним од дила,
а наше шљиве, наши храстови, наши ораси,
ко наше руже дижу се према њима.

Љубомир Симовић

У наопаком "раскиду" са прошлошћу имена школа дата су са доста једностраности и површности, без довољно знања и мудрости, са малим аршином у времену. Одабрана су имена двојице бораца и тројице народних хероја уместо личности које су одиграле значајну историјску и културну улогу, задуживши род свој. Векови који су протутњали, године борбе за опстанак и слободу, за своју културу и писменост, десетине лучоноша и просветитеља – ништавне су према ономе што су учинили борци II светског рата?!

Духовна обнова

Нова Варош је у протеклој деценији исправљала неправде и заблуде агитроповца, одрођених од народа и корена.

Буковичка црква у предању и животу Срба Старог Влаха

ГАЛЕРИЈА СЛИКАРСКИХ РАДОВА ПОРОДИЦЕ ЛАЗОВИЋ

На крајњем североисточном делу нововарошке општине, омеђено реком Увцем на југу и врховима Јавор планине: Јанковим и Василиним, на северу, у срцу Старог Влаха, налази се старо село Буковик у коме се континуитет живљења не прекида готово од Немањина доба. Старо село има и стару цркву, која је у свом дугом постојању претурнула многе недаће и страданија преко главе, рушена и паљена, пресељавана и обнављана, дуго година била запуштена, рунирана и похарана да би тек пар година уназад васкрснула обновљена у пуном сјају и заштићена од даљег пропадања. Обновљена на подстрек неколицине завичајаца пореклом из Буковика ова црква из горњег тока Увца, те праве старовлашке реке, чије воде притачу "Светим водама Лима", придружила се већ импозантном броју цркава и манастира обновљених по пројекту и замисли А. Дерока, иако се он на буковички храм није односио.

Према народном предању, првобитна буковичка црква Св. Архангела Гаврила и Михаила била је саграђена на Мандића брду, неколико стотина метара даље од данашње цркве. У то време, цео простор данашњег Буковика био је обрастао густим шумама, као и простор према планини Златару, тако да је "веверица могла с дрвета на дрво, не силазећи на земљу, са Златара до на Јавор прећи". Зато је црква на Мандића брду постојала скривена од свачијега погледа, особито од погледа зле и иноверне браће с оне стране Увца. Та прва црква била је саграђена од дрвета, па када је густа шума око ње почела да се проређује и простор огољује, сељани је пренесу на место данашње цркве, где је као брвнара постојала све до половине XVIII века када је из темеља обновљена и каменом озидана. Простор на Мандића брду, где је била црква, мештани зову "црквина" и не обрађују га јер сматрају да би то био велики грех и проклетство за домаћина и његову чељад.

Народно предање и савремену цркву у Буковик у повезује са Немањина добом, односно да је данашња грађевина подигнута на темељима много старије цркве из средњег века, која је у најезди Турака

била разрушена. О постојању цркве на овоме месту сведочи и надгробна спомен плоча из 1614. године коју су подигли кнежеви и браћа Раја и Теофил "за љубав матере своје" умрле 1592. године. Плоча се и данас налази у буковичкој цркви испред "царских двери" а највероватније је приликом пресељења цркве брвнаре са Мандића брда на ово место пренета и она а потом без промене остала и у новообновљеној и каменом зиданој, данашњој цркви. (Маријан Дукић "Кнез Раја" – прилог историји наших кнежина – Старине – "Венац" књ. XII, св. 8, стр. 617–619). Непоузданост народнога предања и легенде у овоме примеру долазе до пуног изражаја, а поготово око локације старије богомоље на чијим је темељима грађена друга. То употпуњава и казивање старог хроничара, Милана Борисављевића кад каже: "Где је сада

лико археолошка истраживања не буду бацила више светла на овај проблем.

Једну од загонетки везаних за буковички храм, представља и питање храмовног патрона одн. хришћанскога светитеља коме је црква посвећена. Иако се данас узима да је црква посвећена Св. Архангелима Гаврилу и Михаилу, крсној слави породице Борисављевића као највећих дародаваца и "главних" ктитора обновљена црква, извесни подаци указују да је храм био најпре, посвећен Св. Георгију, те да је као такав постојао и у првој половини XIX века, одн. у време његовога спаљивања и зарушавања 1809. године, па све до велике обнове и доградње припрате, педесетих година истога века. О томе сведочи и доста оштећени и тешко читљив натпис на тзв. "ћемери" – месту изнад "царских двери" где се редовно сликало "Недремано око". На ову околност први је указао Радомир Станић у свом раду "Сликарска делатност Симеона Лазовића у ужичком крају" (Ужички зборник бр. 2, 1973. год.). Он је дао прво тумачење оштећеног текста о ктиторству у коме је записано да је "ову цркву, храм Св. Георгија у селу Буковик обновити својим трудом и настојањем господар јереј поп Марко Бос... (ић)". По свему судећи, црквенога патрона су променили сами ктитори–обновитељи и дародавци, и то не при првом грађењу храма око 1770. године, већ много доцније, највероватније половином XIX века, када је дошло до детаљне и обимне реконструкције и обнове порушене цркве и када је, према записима Милана Борисављевића, дошло до продужења цркве доградњом припрате у дужини олтарног простора.

Храм Св. Архангела Гаврила у Буковик у после реконструкције и обнове 1987. године

црква у Буковик, тај цео рејон био је под шумом буковом. Зато се сада и цело село зове: Буковик. У истој шуми неки слепац дао је начинити једну малу црквицу сву од буковине и иста је црквица невиђена ни од које стране усред шуме постојала све до пола XVIII века". (Милан М. Борисављевић – "Житије породице Борисављевића" – приредно В. Суботић у књизи "Казивања Борисављевића" – Н. Варош 1995. г.). Према старом хроничару, такво стање је затечено у време досељавања Борисављевића у Буковик, а које је по њиховом тврђењу било непосредно по паду српске деспотовине – око 1460. године. По овој верзији, црква у Буковик, и то на месту где је данас, била је као брвнара још средином XV века. Где је права истина, вероватно се никада неће сазнати уко-

ра. Тек од средине XIX века одн. између 1850. и 1860. године, када долази до обнављања знатног броја цркава на подручју "Новопазарскога санџака" између осталог и великом заслугом чланова фамилије Борисављевића, и обновљена и преправљена буковичка црква добија новог патрона јер њени ктитори Борисављевићи посвећују је у славу свога крснога имена "Св. Аранђела". Њихово богатство, црквено епитропство, везе са највишим црквеним достојанственицима и стална присутност у духовном и црквеном животу овога дела Рашке области и Старог Влаха, бацили су у заснак сећање на првобитну храмовну славу, а све више се учвршћивала свест о посвећености њиховом породичном патрону, особито после истискивања породице Рашковића из

села Љепојевића и крунисања победе над овом старом "бератлијском кнежевском кућом" стицањем кнежевско-господарске титуле и градњом-обнављањем буковичке цркве у духу старих традиција српске властеле. Живих сведока прве градње цркве више није било, а неписмени сељаци нису ни разумевали текст на "немеру", уз то и тешко оштећен услед разарања цркве, сељена целог иконостаса 1809. године у ариљски крај пред осветом разјарених Турака, али и незаинтересованости. Први и до сада најстарији "доказ" посвећености буковичке цркве Св. Архангелима, остао је сачуван у отisku црквеног печата из 1867. године, на првој страни "Свјашченог јевангелија" добијеног као "прилог Руског Правитељства". Пре те године не постоји ни један документ који би доказивао супротно.

У архитектонском погледу, буковички храм је "једнобродна грађевина са правоугаоном основом и полукружном олтарском апсидом, као и дозиданом припратом на западу у дужини од 3,50 метара. Првобитни западни зид пре доградње, искоришћен је за три сводна пролаза, од којих је средњи шири, а два крајња ужа. Црква је дуга 14,10 м., широка 7,10 м, док је дужина олтарске апсиде 2,70 м. Зидана је од ломљеног камена техником трпанца са кречним малтером, док су зидови ојачани са по три пиластра повезана луковима, на које се ослања полуобличасти свод. Дебљина зидова је 75 см. Зидови су попречно и уздужно ојачани дрвеним утегама од храстових греда. У наосу су по три плитке нише на северној и јужној страни, док се на јужној страни налази један узани прозор. Сличне плитке нише и исти уски отвор налази се и у полукружном апсиди. По један узани прозор налази се на северном зиду наоса, као и на јужном зиду дозидане припрате. Лака бондрук купола, због ограничених конструктивних могућности, стоји на дрвеној конструкцији постављеној на једној примитивној врсти пандлатифа. Бондрук је споља омалтерисан као и постоље на коме лежи купола. Црква је веома оскудна у пластичној декорацији. Она се делимично налази на западној страни, на главном порталу као и испод кровног венца. У припрати цркве налази се римска жртвена ара у православној култної намени, док је у темељу и сокл цркве узидано више средњовековних стећака. По својој декорацији посебно је интересантан стећак у соклу уз северни портал (на њему је целом дужином у плиткој каменој пластици био представљен трон неког великаша, кнеза или судије, али је накнадном обновом и рестаурацијом цркве пре пар година исти прекривен малтером тако да је данас недоступан оку посетилаца – напомена Б.К.). Под грађевине је поплочан надгробним плочама са фином орнаментиком, најчешће стилизованим крстовима. Црква у Буковнику је складна грађевина уравнотежених маса. Накнадно постављена купо-

ла не ремети првобитну естетску концепцију цркве" (Д. Милосављевић "Непознати Буковик код Нове Вароши" – Гласник друштва конзерватора Србије, бр. 12, 1988. год.).

Све до започињања радова на обнови и рестаурацији цркве, њена унутрашња декорација је била крајње оскудна а и оно што је до скоро постојало, било је у веома тешком стању. Зидног фреско сликарства нема већ су зидови само омалтерисани и окречени. Од укупног црквеног мобилијара посебан културно уметнички значај имао је иконостас, боље речено његови делови пошто у целини није сачуван услед вишескратних разарања, оштећења, пресељења али и људскога немара и духовне упарљености и равнодушности особито после Другог светског рата. Пионирски истраживачки подухват покојног Радомира Станића који је трагао за стваралаштвом бјелополске свештеничке и зографске породице Лазовића, резултирао је открићем сликарских дела попа Симеона Лазовића и на преосталим деловима буковичког иконостаса. Од њега су у цркви биле очуване царске двери, престоно икона Богородице са Христом, крст са распећем и иконама Богородице и Јована Богослова, затим представа тзв. Недреманог ока изнад северних двери, натпис о ктиторству изнад царских двери и део тзв. деизисне плоче са иконама апостола: Св. Филипа, Св. Вартоломеја, Св. Андреје, Св. Симеона, Св. Јакова, Св. Томе, Св. Јована, Св. Марка и Св. Петра. Од оталог црквеног мобилијара ретко је шта сачувано. Поред ретких, у којни повез коричених обредних књига као што је поменуто "Свјашченое јевангелије" – прилог Руског правитељства, у цркви се до скоро налазило и већи број грчких бакрореза у стању распадања, један број кандила старе занатске израде, а празни рамови указивали су да је један број икона постао плен непознатих "љубитеља". Штури запис на једној од ових црквених књига је можда кључ за одгонетање тајне шта се догодило овој "складној грађевини уравнотежених маса". Рука непознатог хроничара је записала: "1909. г. 14. септембра престави се Милун Дилпаривћ служитељ храма Св. Архангела у Буковнику". На овај начин забележена је смрт последњег буковичког пароха коме је ова црква била светиња и хлеб за породицу, и последњег чувара црквених реликвија, које су потом стихијно разношене и уништаване. Ваља напоменути да је све до 1916. године црква располагала и архивом која би, да је сачувана, била драгоцен историјска и етнолошка грађа овога краја. Пред долазак окупаторске аустроугарске солдатеке, архива је спаљена.

Црква у Буковнику Н. Варош Св. Архангел Гаврило и Михајло

Захваљујући ктиторској улози породице Борисављевића, црква у Буковнику је имала изузетан духовни значај за становништво не само овога села већ и на много широј територији. То је посебно било актуелно крајем XVIII и почетком XIX века. Аутор "Житија Борисављевића" о томе каже: "О Петровдану и о Васкрсу долазаху Срби домаћини цркви у Буковнику од Моравице, Голме, Цмиљевице, Штавице, Јадовника, Златара и Јавора и Чемернице на богомољу, састанак и саборисање, јер света литургија у свима тим крајевима није се служила оком у Св. Тројици код Пљеваља и код Новог Пазара у цркви Св. Петра. Манастир Милешева, манастир Бања, као и Сопотани Рашкој на извору, Ђурђеви Ступови, црква Андријевица итд. све те стародревне цркве и манастири почиваху у рушевинама".

У народу је присутно чврсто уверење да је у Првом српском устанку кад је Карађорђе "војштио" на Сјеницу и Нови Пазар, 1809. године, српска војска дошла у Буковик и ту у цркви заклињана и причешћена пре одласка у битку за Сјеницу. Према неким претпоставкама, ту у Буковнику крај цркве, дошло је и до сусрета српских устаника и изасланика из Васојевића у духу планова Карађорђа и владике Петра I о заједничкој акцији против Турака. Том приликом Вожд је поклатио Тимотију Борисављевићу пар својих, лепо израђених пиштоља у знак поверења и пријатељства. Овај дар Борисављевићи су у потоњем периоду крили као највећу тајну а црква у Буковнику је у овоме случају одиграла своју улогу. Претпоставља се да је Карађорђе поклатио дуго времена скриван управо у цркви, у скривници начињеној у олтару. Много година доцније породица Борисављевића је ово лично оружје Војда Првог српског устанка, предала Музеју у Београду тако да га и данас могу видети млади нараштаји српскога народа.

По повлачењу српских устаника из "Новопазарског саниака" 1809. год. буковички храм је спаљен и разорен, а пред опасношћу паљевине, све ствари, утвари, иконе и иконостас пренесени су "узбјег" у моравички крај и склоњени у

манастир Св. Арханђела у Клисури код Ариља. Враћене су у Буковик после скоро четрдесет година, половином XIX века приликом највеће обнове и реконструкције цркве под руковођењем Мића Борисављевића. Постоје индиције да је део тих утвари а посебно делови иконостаса, остао у моравичком крају, похаран и разношен током тог четрдесетогодишњег странствовања. И данас се у цркви у селу Прилишцу код Пожеге налази икона Крунисања Богородице, рад Симеона Лазовића, коју је извесни Драгутин Александровић приложио "за спомен свој у цркву буковичку" (П. Васић – Белешке о уметничким споменицима ужичког краја – Ужички зборник бр. 4, 1975. год.).

Буковички храм је највероватније обновљен тридесетих година XIX века, можда површно како би био доведен у функцију, јер је народно саборисање код цркве настављено и после 1815. године, а постојање свештеника Јосифа Борисављевића указује да је црква "појала" у том периоду. О томе говори и податак да је на једном таквом сабору код цркве, 1830. године дошло до покоља српских домаћина од стране Турака, када су убијени поп Јосиф Борисављевић, Илија Мариновић, Боко Дилпарић, Јован Мандић, Илвија Пауновић, Иван Стамболић и неки Павле из Комарана. ("Казивање Борисављевића" – Н. Варош 1995. год. стр. 229).

Велика обнова и реконструкција буковичке цркве извршена је педесетих година XIX века. Запамћена су казивања старијих мештана да је том приликом употребљено много грађевинског материјала узетог са рушевина манастира Св. Тројице у селу Божетићима. Последња већа обнова извршена је само две године пре коначног ослобођења од турске власти и припајања Старога Влаха Краљевини Србији. Те 1910. године, на иницијативу Борисављевића од турских власти је добијена дозвола да се може подићи кубе и да се црква прекрије "клисом". У томе подухвату учествовали су и неки буковички домаћини.

Судбине многих мештана Буковика и околине и даље су биле везане за буковички храм. Тако је најистакнутији дародавац и заштитник цркве Св. Арханђела, Мићо Борисављевић, убијен на спавању у својој кући у Буковику крај цркве 30. јуна 1871. године од тројице плаћених убица из оближњег села Кладнице. Четире године касније, 27. августа 1875. године, на Велику госпојину, Турци су извршили велики злочин код цркве буковичке. Изненада су напали на ненаоружан народ на сабору и извршили покољ. Клади су жене, децу, старце, све оне које су увратили. Преостали народ са вашара се разбегао по шумама а већина је пребегла преко границе у ивањички крај ("Ослобођење" – 20.8. (1.9.) 1875. г. Београд). Три године касније, 1878. године, у својој кући је убијен Спасоје Дилпарић, отац тадашњег буковичког свештеника Милуна.

Мада нема података да је црква страдала у Јаворском рату 1876–1878. г. у току извођења ратних операција на Јавору (Калипољска битка), она је свакако претрпела извесна оштећења на шта упућују подаци о каснијој великој обнови 1910. године. Ослободилачки ратови 1912. године и касније 1914–1918. год. нису оставили трага на црквеној грађевини, али је остало забележено да су комите у буковичку цркву склониле тело једног свог погинулог друга коме је опело извршио српски луковски свештеник, прота Милан Ђурић из Ужица. (С. Игњић – "Народни трибун прота Милан Ђурић", Ужице 1992. г.).

Све до 1935. године буковички храм је делимично поправљан, али је то све било у прескронним границама и могућностима, јер од 1909. године црква није имала свога сталног свештеника и чувара. После смрти последњег буковичког свештеника Милуна Дилпарића, његову парохију преузели су свештеници из куће Чакаревића из оближњег Штиткова чиме је и црква буковичка почела да губи на значају, у ком периоду почиње и процес тихог пропадања и умирања њеног. Занимљив је детаљ да је тек те 1935. године изливено звоно за ову цркву. До 1912. године за набавку и употребу црквеног звона била је неопходна посебна дозвола турских власти. Добити је, претпостављало је давање мита на више службених места. А поред материјалних издатака, употреба звона није била прихватљива комшијама друге вере из суседних села Кладнице и Урсела, па је било паметније уздржавати се од тог изазивања. На зло приправни сељани Буковика налазили су да је боље уздржавати се од тог знака своје посебности и заловољити се звуком клепала које их је дуго година позивало на молитву и окупљање. У времену од 1912. до 1918. године такав издатак је био превелик за наше, ратом исцрпљене претке. Прво су 1932. године завршили тада савремену школску зграду са две учионице, а потом су се упустили у набавку звона и изградњу звонаре. Звоно је изливено у "Ливници инг. П. Јовановића" у Новом Саду 1935. године а на звону је било исписано: "Парохијани цркве буковичке – прилог 1935. године".

Посебно драгоцену реликвију буковичке цркве, упркос многим оштећењима, представљају два стубца са именима наших предака изгинулих и помрлих у ратовима за ослобођење од 1912. до 1918. године. Њихова имена су исписана непосредно на малтеру јужног зида цркве у виду спомен плоче а чине списак од 68 житеља села Буковика и Љеповјевића, којима су "на Петровдан 1928. године" њихове фамилије подигле овај споменик.

На ветрометини историјских збивања која су прохујала овим старовлашким просторима, буковичка црква одолева пуних 230 година, делећи судбину овдашњег живља, подстичући га

да издржи сва искушења, да остане свој на своме и да одржи дух српства и православа. У тешким данима турског ropcтвa, као једна од ретких старовлашких "појућих" црква била је стожер слободарства и саборисања Срба са обе стране старе српско-турске границе. Иако мала и безначајна у односу на старе српске лавре, буковичка црква се као бедем православа испречила на путу агресивној исламизацији ових крајева током XVI века успевши да Буковик и остала села у његовој околини остану чисто православна и српска. У много доцнијем периоду, нарочито у XIX веку, буковичка црква, њени свештенослужитељи и ктитори били су носиоци припрема за ослобођење и присаједињење Старога Влаха матици Србији. Због тога су били предмет разарања, паљења и плачкања а у сенци њених зидина Турци су починили низ стравичних злочина над српским народом и његовим првацима 1830, 1871 и 1875. године. Турци су ову светињу рушили у нади да ће њеним несатанком нестати и српски народ овога краја, а наши преци су је обнављали жилавом упорношћу у нади да ће са њом и уз њену помоћ опстати у овим врлетима. У време устанка у Рашко-полјској области 1876. године црква је била претресана под сумњом да у њој Срби кривају оружје добијено из Србије, а њени свештеници сумњичени као шпијуни и од Турака и од Срба.

Буковички храм је и у културно просветитељском погледу био прави мисионар међу старовлашким горштацима. Под утицајем свештеника Милуна Дилпарића и осталих угледних домаћина буковичких, у сенци црквених јасенова далеке 1905. године отворена је прва буковичка основна школа – прозор у свет младим нараштајима, која је пламен просветитељства одржавала све до пре неколико година. Конечно, буковичка црква је и својеврсна мала галерија сликарских радова чувене старорашке зографске породице Лазовића из XVIII века и скромна библиотека староставних књига. Из свих ових разлога а на иницијативу многих захтева да се даље пропадање цркве спречи, Скупштина општине Нова Варош је својом одлуком од 28. марта 1983. године, буковички храм ставила под заштиту која је и реализована у последњих неколико година. Обновљена црква зрачи привлачном топлином и љупкошћу које изнова привлаче мештане и завичајце расејане широм света да се поклоне светињи у којој су њихови преци крштани и венчавани. Надајмо се да ће потоње генерације знати да је цене, поштују и чувају одржавајући тиме и православно светосавске и српске националне корене.

У жижи интересовања

ВЕРОНАУКА У ШКОЛАМА

Држава свим својим грађанима мора да обезбеди стварну, а не декларативну верску слободу, па је питање увођења веронауке у школе излишно са становишта људских права

Одлука Сабора Српске православне цркве о увођењу веронауке у школе изазвала је различита мишљења и ставове како одговорних из образовања тако и дежурних чувара људских права. Овим питањем се бавио и Хелсиншки одбор за људска права у Србији организујући трибину посвећену теми "Веронаука у школама за и против".

У разговору је упозорено да је по садашњем Уставу СРЈ и Уставу Србије прокламовано начело одвојености цркве од државе. Указано је и на међународне конвенције и законе о слободи мишљења, савести и вероисповести, као и на то да је наша земља вишенационална и вишеконфесионална. Истакнуто је да верска настава не сме да се спутава, али ни да се намеће, па је указано да је можда и треба организовати у школама али само као факултативни предмет.

Марија Драшкић, професор породичног права на Правном факултету у Београду предлаже да се уместо веронауке у школе уведе предмет опште историје свих религија и верске етике, јер су та сазнања саставни део опште културе и цивилизације.

Потребно је да се у нашим школама стиче знање о религијама, али није неопходно са се уведе конфесионална веронаука, већ обичан информативни предмет у школама, а да се у црквама организује настава из конфесионалне веронауке за оне који то желе, мишљења је **Милаи Вукмановић**, професор социологије религије на Филозофском факултету у Београду. Он предлаже и информативни предмет о религијама као обавезан у школама а садржаје блиске конфесионалној веронауци ђаци би факултативно похађали.

Држава је дужна да гарантује својим држављанима право да изаберу свој поглед на свет, а то подразумева и слободу вере, истиче **Богољуб Шијаковић**, савезни министар вера. Школски систем је до сада био окренут против вере и верског учења, чиме је верницима било ускраћено једно од основних људских права—право на верски поглед на свет. Зато су излишне све расправе о потреби увођења веронауке у школе, јер би то онда значило да треба да се расправља и о потреби људских права уопште. Потребно је само да се договоримо око тога како да то урадимо а да било коме, пошто је наша земља више-конфесионална, не ускратимо права, било да се ради о православнима, римокатолицима, муслиманима или Јеврејима.

Објашњавајући да Српска православна црква не тражи за себе и своје

вернике никакав повлашћени статус у вишенационалној и вишеверској заједници каква је Савезна република Југославија епископ браничевски и председник Комисије Сабора СПЦ за састављање програма верске наставе и уџбеника веронауке г. Игњатије, каже да од државе очекује да престане да се о верским слободама изјашњава декларативно, већ да их угради у законе којим ће се тачно

одредити шта је чије право и обавеза, како држава тако и верских заједница. Повратак веронауке у школе неће ни у ком случају значити наметање православне вере онима који нису православни, него изједначавање свих у верским слободама и правима, што је православнима у овој држави, без обзира на њихов број, досад било ускраћено.

М.М.

На часу веронауке у пожешком селу Јежевица

ПОМАЖЕ БОГ, УЧИТЕЉУ!

– Помаже Бог учитељу!

– Бог вам помогао децо!

У невелику канцеларију Месне заједнице Јежевица, крај Пожеге, један за другим упадали су прваци и ђаци другог, трећег, четвртог разреда сеоске школе. У шареним вуненим џемперима, са великим торбама на леђима, весели као и обично... Њих барем четрдесетак на клупама и столицама месне канцеларије, неки на ногама, уз зидове и катедру, после редовне наставе чекали су да почне час веронауке.

– Сада ћемо, децо, најпре да устанемо и да се прекрстимо – започео је час вероучитељ Миломир Радић, студент Богословског факултета у Београду.

Четрдесетак главица се већ крстило.

– У име Оца, и Сина, и Светог Духа, амин!

– Сада ћемо децо да прочитамо молитву, отворите страну 28 Молитвеника...

Учионицом је потекла молитва, један крупан, и четрдесетак ситних гласова, гласића...

– Свеблаг Господо, пошаљи нам благодет Твога Светога Духа, да оснажи наше духовне мисли... – молили су се ђаци Богу.

У пожешкој и ариљској општини, веронаука се ђацима предаје већ десетак година, после паузе која је потрајала читавих четири деценије.

– Наше школе веронауке по селима и у граду раде, трају. Рецимо, 1997. године часове смо држали за око стотину деце из Пожеге, већ наредне 1998. године, на нашим часовима у Пожеги, Узићима,

Глумачу, Милићевом селу, Добрињи, Јежевици, Горобиљу, за веронауку пријавило се 1.195 деце. Последњих две године, тај број је промењив, али, ми смо веома задовољни са одзивом деце – каже протојереј Дмитар Луковић из Пожеге, један од организатора акције.

– Школе су, нема двојбе, оправдале циљ. Сада деца у кућама у којима се молитва није чула годинама, о славама читају Оче наш, сада деца терају родитеља да посте, да читају молитве.

У организацији пожешке црквене општине, људи задужених за школе веронауке, протеклих лета организована су и бројна поклоничка путовања са децом српским манастирима, а у манастиру Рача деца су похађала и летњу школу веронауке, ђаци из Пожеге и околних села били су у овчарским манастирима, у Клисури, Ђелијама, Жичи, Студеници...

– Наш циљ је да децу верски опишем, да знају шта значи бити православни хришћанин, зашто се крстимо, шта је вера, а са друге стране да им помогнемо да постану добри, честити и поштени људи и да анулирамо погубно дејство разних порока, секти. Иако су се комунисти својски трудили да убију душу народа, да га одвоје о вере и од Бога, одзив ђака и њихових родитеља најбољи је доказ да је Бог жив – каже јереј Милић Драговић, који недељама и месецима, годинама, сваке суботе или недеље са другим свештеницима држи часове веронауке у Пожеги и Ариљу, по пожешким и ариљским селима.

Зоран Шайковић

Прилог историји Милешевског штампарства

МИЛЕШЕВСКИ ШТАМПАР МАРДАРИЈЕ

Средњовековна жупа Љубовића захватала је доста велико пространство. Граничне међе ове жупе полазиле су од горњег тока реке Љубовиће до иза села Коврен и кањона Тјешањ, према данашњем плеваљском крају. Жупа се простирала низ ток Љубовиће и ишла све до њеног ушћа у Лим. Село Пали, ондашњи Палеж, се налазило у жупи Брсково, а Јабучно наспрам Пали (Палежа) на левој страни Љубовиће је припадало жупи Љубовића. То исто важи и за Бродарево са околином и селом Богдановићи (сада Гробнице) где се налази и Давидовица.

Вранеш се тек у турско доба јавља као нахија, јер су Турци преименовали жупе у нахије, а нешто касније ову поделили на нахије: Вранеш, Љубовића и Комаран.

Познати средњовековни манастири и цркве у Вранешу били су: Велика црква у Павином Пољу, Кичавска црква, манастири: Вранштица, Блишкovo и Соколац, Кладник у Доњој Кичави (Ридови) и три мање црквице: Светог Илије, Светог Николе и Светог Ђорђа, које су, како се сматра, припадале манастиру Вранштица. Велика црква у Павином Пољу је задужбина најстаријег Немањиног сина Вукана. Посвећена је Успенију Свете Богородице. Налазила се на заравни с леве стране реке Кичевнице, близу њеног ушћа у Љубовићу. Раније су се и место и црква звале Љубовића. Ова црква је, по предању, и за време Турака блистала у свом сјају и лепоти. На кубету је имала велику златну куглу. Покривена оловом блистала је на сунцу својом светлошћу и сјајем.

У нахији, ранијој жупи Љубовића, живело је бројно племе Вранеша са познатим кнезом Хераком Вранешом на челу. Према турском попису из 1477. године у нахији Љубовића пописано је седам цемата са 220 домаћинства сточара Вранеша. Кнез Херак је одмах ступио у вазални однос с Турцима и постао један од најугађенијих српских кнезова на Порти. Турци су га као таквог поставили да управља Требињем и Поповим пољем. У нахији Љубовића остала су му два сина Ђурађ и Љубо. Канције су Турци ову нахију поделили на три мање: Вранеш, Љубовића и Комаран. До тада је жупом Љубовића управљао Ђурађ Вранеш, а касније његови потомци, од којих је последњи кнез Јоксим, родоначелник Јоксимовића. Пошто су, по предању, Вранеша од Немањића, то су и Јоксимовићи од те лозе. Јоксимовићи имају велики број интелектуалаца широм земље и света. Зна се да су Јоксимовићи у Вранешу имали 16 генерација свештеника, једног владику и познатог

игумана штампара Мардарија. Ова кнежевска лоза имала је више бератлијских кнезова. Југословенској народној армији дали су и једног генерала.

Други син кнеза Херака Вранеша Љубо био је свештеник, али је примио ислам, па је, с обзиром на образовање, врло брзо напредовао: постигао је висок положај код султана Мехмеда II. Са новим именом Ибрахим-бег, а понегде се налази и Ибрахим-паша Вранешевих, како се често помиње у дубровачким изворима од 1474. и 1498. године. Имао је два сина: Скендера и Ахмеда. Скендер и његови потомци, међу њима и син му Ибрахим-паша, градитељ џамије у Пријепољу, звали су се Љубовићи, по имену свога деде које је носио пре него је примио ислам. Љубовићи су били чувена херцеговачка беговска породица у песмама опевани. Ахмед је други Ибрахим-пашин син, који је као дете одведен у Истанбул, изучио школе и по завршетку именован за намесника у једном месту у Малој Азији. На његово настојање премештен је у Херцеговину на дужност херцеговачког санџак-бега, који се помиње већ 1500. године. Седиште му је било у Фочи. О њему постоји врло жива легенда, која није без основа. Он је пореклом од Јоксимовића. Оженио се лепотицом Павом, ћерком Николе Миликића-Коњевића из Бијелог Потока у Вранешу. Пава је пристала на брак са Ахмед-пашом Вранешевих када јој је открио његово порекло и обећао јој да неће мењати веру и име. То јој је паша удовољио. Пава је родила три сина: Хасана, од кога су Хасанбеговићи, Муша, чији су потомци познати колашински и никшићки капетани и Даута, од кога су Даутовићи. Синови су поштовали мајку. Да јој се име не заборави по Пави је Павино Поље добило име.

По најновијим истраживањима К. Јиречка, потомци кнеза Херака Вранеша су и црногорска династија Петровић Његош, који су из Вранеша преко Херцеговине и Босне дошли у Његуше, припадали племену Његуши и порекло им је од Хераковића. Бројни су и други потомци Немањића, односно Вранеша и Хераковића: поред Јоксимовића су Вранешевих, Вранеша, Петровића и други.

У том тешком времену народ са свештенством и кнезовима се окупљао око цркава и манастира. Манастир Милешева са моштима Светог Саве зрачио је духовном снагом и вечно емитије истину и непролазну светосавску светлост. Био је то најпосећенији манастир у Полимљу.

Војни сукоби са Угарском, Аустријом и Млетачком приморали су Турску на извесне уступке. Након обнове Пећке

Велика црква у Павином Пољу

патријаршије 1557. године, што је Српској православној цркви (СПЦ) дало нови и још снажнији полет, Дабарска митрополија је одлучила да набави штампарију и смести је у манастир Милешеву, који је постао важан верски, културни и национални центар. Мардарије је прешао из Бање у Милешеву и 1544. штампарао Псалтир, а 1545. године Молитвеник. Тада се осећала велика потреба за свештенством и обновом порушених цркава и манастира. Упоредо с тим и насушна потреба у књигама. Вранешки штампар Мардарије Јоксимовић, пркосећи свим опасностима креће даље на пут духовног уздицања српског народа, прелази у ваљевски крај и обнавља историјски манастир Боговађу. Подигао га је на старим темељима 1543. године. Манастир је осам пута рушен и паљен од Турака, али је залагањем старешина манастира, народа и кнезова, обнављан и прошириван.

Вожд Карађорђе је 1805. године преместио Правитељствујући совјет српски у манастир Боговађу, па су га, при покушају да ухвате Карађорђа, Турци поново спалили, а Срби обновили и то се поновило још неколико пута. Звоник са два звона је урађен 1931. године. Конаци су, такође, обнављани више пута. Манастир је генерално обновљен и уређен, како споља тако и изнутра, 1962, 1963. и 1967. године.

Мардарије Јоксимовић је милешевски и први београдски штампар и обновитељ историјског манастира Боговађа. У манастиру Милешеву штампарао је књиге и пркосио бројним опасностима упрно радећи на духовном уздицању српског народа. Његово свето тело почива у припрати манастира Боговађа са леве стране поред гроба Гругура Слепог (монаха Герасима), сина деспота Ђурђа Бранковића.

У манастиру Боговађа чува се и стари рукопис – Пролог, писан руком, има 198 означених и 13 неозначених страница, величине листова 22 X 16, а текстова 18 X 13 cm. Писао га је у Бијелом Пољу Гаврило Даскаловић, протопрезвитер из Нове Вароши. Тамо га је донео, са осталим црквеним вредностима и књигама, јеромонах Мардарије из Вранеша, који се сматра оснивачем манастира Боговађа.

Петко Бошковић

Народно уметничко стваралаштво

ВРЕМЕ ИСПИСАНО У ДРВЕТУ

Употреба дрвета, његово обликовање и украшавање од давнина је познато на овим просторима. Богатство овог краја вегетацијом условило је широку примену дрвета, од чега су израђивани: кашике, чутуре, каблићи, карлице, преслице, колевке, долапи, врата, прозори, чамци, млекари, амбари, колибе,...

Оно што је камен у Метохији, глина у Војводини, то је дрво у шумовитим пределима западне Србије. Рад са дрветом је лак и једноставан, па је скоро сваки сељак умео направити јарам, виле, каце, саоне. В. Шалипуровић, пишући о грађевинарству средњег Полимља каже да "ко је у кући имао сврдло и тестеру, сматрало се да има сав алат и да руком може створити све што очима види". Неки од таквих "дрвених мајстора" како су их звали које је имало скоро свако село су били: Аврам Жарковић из Ђурашића, Гавро Јефтовић, Милан Филиповић из Кучина је био "мајстор над мајсторима" и бројни други који су, по речима њихових савременика, рукама умели направити све што очима виде. У Пријеполу су између два рата радили бројни столари "тишлери" и правили су: прозоре, врата, ормане, кревете, столове, столице, клупе, чамце,.... Познати су били: Војко Марић, Пана Рајић, Милосав Думић, Алекса Ђосовић, Митхад Хаџагић, Милош Парандиловић,....

Наиме, дрво је довољно чврсто, а опет релативно еластично и лако за обраду. По тврдоћи, која одређује избор дрвета, дрво се дели на врло меко (врба и липа), меко (јела и бреза), средње тврдо (јасен) и тврдо (граб, тиса, буква и храст). Дрво спада у ред најлепших природних материјала, с чиме у вези се разликују fine врсте (орех, граб, кестен), полуфинне (бреза, липа, буква) и грубе врсте (храст). За израду посебно лепих предмета користи се тиса, која се сматра светим и врло финим дрветом.

Наше народно уметничко стваралаштво познато нам је углавном на основу сачуваних предмета из 19. и прве половине 20. века. Југозападни део Србије, односно доње Полимље представља природни огранак простране динарске области са свим њеним културним и уметничким одређењима. Када је реч о предметима од дрвета, народни уметник није размишљао о лепом.

Осећање лепог је спонтано произишло у току рада, резултирајући уметнички обрађеним предметима који се користе за рад. Било да је у питању чутура, коса, натра или нешто друго, људи му дају специфичан изглед. Украшавани су ти предмети разним геометријским, вегетабилним и зооморфним мотивима.

Најбогатије украшен предмет у нашем крају, а и уопште свакако је преслица, помоћу које преља, текстилно влакно претвара у нит. По разноврсности мотива и облика убрајају се у ред најлепших оставрења традиционалне народне уметности. Поред архаичних типова паличасте и крошњасте преслице, јављају се копљасте, лопатасте и антропоморфни тип. Богато су декорисане и то најчешће мотивом розете, али и другим орнаментима. Често су на преслици стављана огледалца и урезиване разне поруке и посвете.

Било који предмет да је у питању, коса, грабуља, преслица, или нешто друго, људи му дају специфичан изглед, али и веровање везано за њега. Украшавају се ти предмети да би се косац заштитио од уједа змије, али и да се сачува његова снага и моћ. Жене су често имале по три преслице, а она најлепша се није износила из куће. За рђав знак се сматрало ако преслица којим случајем напрене или се сломи. Веровало се да то предсказује смрт неког од женских чланова породице. Такође се веровало да није добро смањити прес-

лицу, а није ваљало да преља кога удари преслицом.

Поред тога, важно је напоменути да је и Бадњи дан (6. јануар), добио име по бадњаку – дрвету које се на овај дан уз посебан ритуал одабира, сече, доноси, чува и ставља на ватру. За бадњак се сече углавном храстово дрво. У начину оспособљавања према бадњаку, нпр. "добро јутро бадњаче и честит ти Божић", итд, као и цео други ритуал, препознајемо остатке старог словенског обожавања дрвећа. Бројни обичаји о Бадњем дану имају своје корене у најдубљој старини, а одржали су се захваљујући томе што је у њима негована и развијана она нит која је требала да допринесе напредовању породице, иметка, рода, као и људске заједнице у целини. Од свих људских тежњи ова је најплеменитија, па је то разлог за њихово дуго трајање.

Попут Милешевске Богородице Преље која преде вечну нит бољег живота која се никада не прекида.

Љиљка Љујић

ЧЕСМЕ УКРАЈ ПУТА КРЕПЕ НАМЕРНИКЕ

Леп обичја обнавља се широм Старог Влаха: украј пута ничу или се обнављају чесме, из камена бију дамари планина и крепе намернике.

На Јавору, испод Василијина врха, у близини раскрснице путева за Ивањицу,

Василијина чесма, испод Карађорђева шанца, на Јавору

Сјеницу и Нову Варош, две чесме гасе жељ путника, дрвосеча, рабација, лована, берача печурки и боровница, чобана. Чесму крај асфалтног друма подигли су чланови Ловачког удружења "Чемерница" из Ивањице.

С друге стране виса, према Калипољу, испод Карађорђева шанца и споменика мајору Илићу, летос је обновљена чувена Василијина чесма. На плочи је запис да је "раскрише хајдука и устаника од настале до поново створене државе", одмориште које напаја срце и ум и да су је обновили родољуби.

Клесарско умеће сада покојни мајстор Миладин Љујић из Бистрице овековечио је на чесми пред црквом у Штиткову. Група заљубљеника у ово нововарошко село и последњу очувану етно-оазу, подигла је чесму уз помоћ пријатеља у засеоку Врело, украј пута за Ивањицу.

У Бистрици је газда Филиповића кафана саградио чесму, а јавили су се и дародавци чесама код цркава у Новој Вароши и на Златибору.

Једна источњачка мудрост вели: "Ако си за живота подигао чесму, имао си за шта да живиш".

ДГ

Обнова Пусте цркве у Селашници

УДАРЕНИ ТЕМЕЉИ НОВЕ ЦРКВЕ

Вековима уназад богомоља у центру села Селашница окупљала је верни народ. Наишла су зла времена, времена похара и пустошења, па је црква своје трагове задржала само под земљом. Прошле године мештани су се окупили око затрпаних темеља и одлучили да на старим темељима подигну нову светињу. Формирали су Одбор, добили благослов од епископа милешевског г. Филарета и кренули, прво са археолошко истраживачким радовима, а онда и са полагањем камена темељца.

Археолошко истраживачки радови су дали податке на основу којих је Марко Петровић, архитекта из Краљева, урадио пројекат цркве. Истраживачки радови су прошлог лета извођени у два наврата. Руководилац радова Гордана Тошић, археолог Регионалног завода за заштиту споменика културе из Краљева, дошла је до веома занимљивих података како о елементима градње цркве тако и о периоду градње.

Полагање камена темељца за нову цркву у Селашници

Скромном свечаности 1. октобра у Селашници је положен камен темељац за нову цркву посвећену цару Константину и царици Јелени. Темељац је освештао владика милешевски г. Филарет а камен темељац положио трогодишњи Илија Топаловић из Селашнице, рођен 3. јуна на празник посвећен цару Константину и царици Јелени.

Народ Селашнице свесрдно помаже изградњу цркве. Неко парама, неко физичким радом, свако према својим могућностима. Као добротворе председник Одбора за изградњу цркве Милорад Вукашиновић помиње "Путеве" из Пријепоља, "Јелендо", "Пластику" из Нове Вароши и несебичне Богољуба Топаловића и његове синове.

Темељи нове цркве у Селашници су ударени, набављен је камен и други грађевински материјал. С првим пролећним данима почеће зидање нове богомоље никле на темељима цркве из највероватније 14. века.

М.М.

Нова мода у градњи звонара

ЗВОНО НА БАНДЕРИ

Звоно цркве брвнаре у селу Радијевићи, на Златару, подигнуто је на далеководни стуб. Мештани су, очигледно, захваљујући дародавцу стуба и бетонској столи – лако дошли до звонаре.

И звонара знатно старије цркве у Горњој Бистрици је, такође, металне конструкције и још обложена бљештавим

лимом. У буковику се звоно оглашава са дрвених греда које су постављене на четири бетонска стуба (бандере).

– У обнови звонара посеже се за најједноставнијим, али трајнијим и о том моменту јефтинијим решењима, што је погрешан начин јер – одудареју од аутентичне архитектуре и грађевинског насеља, – каже за "Савиндан" Славица Вујовић, архитекта конзерватор Завода за заштиту споменика културе у Краљеву. – Последњих година траг старих градитеља следили су при обнови звонаре у Новој Вароши, која је по узору на стару и сличне широм Старог Влаха, где је дрво традиционални грађевински материјал.

У журби да се опере брука села због срушених или у коров зараслих звонара, понегде и звона окаченог на грану јабуке или другог дрвета у порти, као и да појединци окају грехе – није се гледало да се задрже првобитни облици архитектуре. Без одјека је, на пример, остала и иницијатива стручњака краљевачког Завода да пре две године, кад је црква у Бистрици добила кров од шиндре (као и пре сто година), мештани дрветом обложу металну звонару, како би се колико-толико "исправила" грешка.

Звона имају изузетан значај у историји српског народа и цркве: позивају светосавски народ на богослужење,

Трајније решење: бетонски стубови звонаре у Буковику

Црква брвнару Радијевићима, на Златару

али су позивала и на устанке и често била упозорење пред великим непогодама и осталим опасностима. Говорило се да је слобода истинска само онда кад се зачују звона у народу, па су Карађорђе и Милош Обреновић чинили огромне напоре да обнове и подигну нове цркве и набаве звона, пошто их већина црква и манастира није имала под Турцима. Хатишерифом из 1830. године је дозвољена употреба звона, па се откопавају из скровишта, лију нова и звуком позивају на молитву.

Д. Гађурин